

שמות פועל ושמות פעולה בגזרת השלמים

שמות פועל ושמות פעולה הם חלק מקבוצת חלקי הדיבר :

שם עצם	שם תואר	פועל	תואר הפועל	מילת יחס	שם פעולה	שם פועל
ילד	קטן	דיווח	בהתרגשות	על	דליפה	להזהיר

של גז כדי | את השכנים.

שמות פועל ושמות פעולה נגזרים מחמישה בניינים בלבד : קל (פֶּעַל), נפעל, הפְּעִיל, פִּעֵל והתפעל. לבניינים פֶּעַל והפעל אין שם פועל ואין שם פעולה.

שמות פועל

שם פועל הוא חלק מנטיית הפועל בלמ"ד, למשל נטיית הפועל הַדְּבִיק :

צמך: הַדְּבִיק הוּוה: מְדַבֵּק צמ"ד: יַדְבִּיק צווי: הַדְּבִיק! פועל: לְהַדְבִּיק

לשם פועל אין גוף ואין זמן, אלא רק שורש ובניין. להלן דוגמאות של שמות פועל בחמשת הבניינים :

שם הפועל	הוא חלק מנטיית הפועל ...	בבניין ...	והשורש שלו הוא ...	אין לו זמן	ואין לו גוף
לְשַׁמֵּר	שְׁמַר	קל	ש-מ-ר	X	X
לְהַכְנִיס	נְכַנֵּס	נְפַעַל	כ-נ-ס	X	X
לְהַדְבִּיק	הַדְּבִיק	הַפְּעִיל	ד-ב-ק	X	X
לְסַפֵּר	סַפֵּר	פִּעֵל	ס-פ-ר	X	X
לְהִתְרַגֵּשׁ	הִתְרַגֵּשׁ	הִתְפַּעֵל	ר-ג-שׁ	X	X

ניתן לזהות שם פועל בתבנית צמ"ד _____

להלן שני משפטים שבהם צורה מודגשת עם האות למ"ד. איזו צורה היא שם פועל?

– להגשת העבודה קיבלו התלמידים שבועיים.

– על התלמידים להגיש את העבודה בתוך שבועיים.

בדיקה: צמ"ד להגשת X – מבע שגוי בעברית, ולכן לא שם פועל.

צמ"ד להגיש ✓ – מבע תקין בעברית, ולכן שם פועל.

כתב, ערך והגיה: אריאל חסון, הגימנסיה הריאלית, ראשון לציון

שמות פעולה

שם פעולה הוא שם עצם בעל תכונות מיוחדות המבדילות אותו משמות עצם אחרים. כיסא, שולחן, אהבה, חברות, דמיון, שעון – שמות עצם "רגילים"; חלק דיבר: שם עצם. פתיחה, התלבשות, דיבור, הקפדה, גנבה, סגירה, אזהרה – שמות פעולה; חלק דיבר: שם פעולה.

שם פעולה נגזר מן הפועל בבניינים השונים, למשל:

מן הפועל סָגַר בבניין קַל (פִּעֵל) אנו גוזרים את שם הפעולה סְגִירָה.

מן הפועל סָמַן בבניין פִּעֵל אנו גוזרים את שם הפעולה סָמוּן.

מן הפועל נָכַס בבניין נִפְעֵל אנו גוזרים את שם הפעולה הַכְּנָסוּת.

שם פעולה נושא עימו משמעות של פעולה או של תוצאת הפעולה.

בשם הפעולה הַזְכָּרָה (מן הפועל הִזְכִּיר) גלומה משמעותה של הפעולה שהיא ציון שמו של אדם או עניין כלשהו, ואילו בשם הפועל אֶזְכְּרָה (גם הוא מן הפועל הִזְכִּיר) גלומה המשמעות של תוצאת הפעולה, היינו הטקס שבו אנו מזכירים את שמו של אדם אהוב שנפטר.

שם פעולה נושא עימו משמעות של סתמיות, כלומר לא ידוע מיהו או מיהם מבצעי הפעולה או מיהם המושפעים מן הפעולה. למשל, במשפט:

ההחלטה בעניין קרובה – לא ידוע מי יחליט, בנוגע למה יחליט או מי יושפע מההחלטה.

המשמעויות המיוחדות של שמות פעולה (משמעות של פעולה ושל סתמיות) מאפשרות יצירת משפטים בעברית שלא ניתן ליצור בעזרת שמות עצם שאינם שמות פעולה, למשל:

– הפגישה מחר. ✓ המשפט תקין.

– הכיסא מחר. ✗ המשפט אינו תקין. (ל"כיסא" אין משמעות של פעולה או של סתמיות).

מכיוון ששם פעולה הוא סוג של שם עצם, את אותיות השורש בתבנית שם הפעולה נהוג לכתוב באותיות קט"ל (להבדיל ממערכת הפועל שבה אנו מציינים את עיצורי השורש באותיות פע"ל). למשל, שורש הפועל סָתַם בבניין קל הוא ס-ת-מ. שם הפעולה הנגזר מפועל זה – סְתִימָה – נוצר כאשר עיצורי השורש ס-ת-מ מסתרגים בתוך התבנית סְסִימָה.

ס-ת-מ

↓ ↓ ↓

סְסִימָה = סְתִימָה

את התבנית הכללית של שמות פעולה כאלה בבניין קל (סְתִימָה, גְרִימָה, סְגִירָה, פְּגִישָׁה) נהוג לכתוב באותיות קט"ל: קְטִילָה. האות ק מייצגת את אות השורש הראשונה;

האות ט מייצגת את אות השורש השנייה;

והאות ל מייצגת את אות השורש השלישית.

להלן שמות פעולה שכיחים בחמשת הבניינים (רשימה חלקית):

בניין קל

שלושה משקלים: 1) קטילה ☞ למשל, מן הפועל שמר ← שמירה
דוגמאות נוספות: פתיחה, דליפה, שאילה, בדיקה, צביעה, עזיבה, חשיבה ועוד.

2) קטלה ☞ למשל, מן הפועל צעק ← צעקה
דוגמאות נוספות: זעקה, שאגה, נקמה, סברה, דהרה, דאגה, חזרה ועוד.

3) קטלה ☞ למשל, מן הפועל גנב ← גנבה
דוגמאות נוספות: בערה, גזלה, דלקה, שאלה, שרפה, עברה ועוד.

בניין נפעל

שני משקלים: 1) הקטלות ☞ למשל, מן הפועל נצמד ← הצמדות
דוגמאות נוספות: הכנסות, הפרדות, המתחות, השפכות, הזכרות, הסחפות ועוד.
(בכתיב מלא עם יו"ד: היצמדות, היכנסות, היפרדות, הימתחות, הישפכות, היזכרות, היסחפות)

2) נקטלות ☞ למשל, מן הפועל נפרד ← נפרדות
דוגמאות נוספות: נרדפות, נפקדות, נרננות

בניין הפעיל

שלושה משקלים: 1) הקטלה ☞ למשל, מן הפועל הבחין ← הבחנה
דוגמאות נוספות: הבטחה, הזכרה, הסדרה, הרפבה, החלטה, החמצה ועוד.

2) אקטלה ☞ למשל, מן הפועל הבחין ← אבחנה
דוגמאות נוספות: אבטחה, אזכרה, אסדרה, אזעקה, אבטלה

3) הקטל ☞ למשל, מן הפועל הסביר ← הסבר
דוגמאות נוספות: הסדר, הרפב, הגבל, הזנק, הדפס

בניין פעל

שני משקלים: 1) קטול ☞ למשל, מן הפועל בקש ← בקוש
דוגמאות נוספות: בקור, תקון, כיון, סכון, בטול, ספור, דביר, למווד ועוד.

2) קטלה ☞ למשל, מן הפועל בקש ← בקשה
דוגמאות נוספות: בקרה, תקנה, פונה, סכנה, בטלה, חבלה ועוד.

בניין התפעל

משקל אחד: התקטלות ☞ למשל, מן הפועל התרגש ← התרגשות
דוגמאות נוספות: התלבשות, התחצפות, התגבשות, התקדמות, התמכרות, השתלמות, הזדמנות, השתלבות, הסתלקות, הצטדקות ועוד.

כתב, ערך והגיה: אריאל חסון, הגימנסיה הריאלית, ראשון לציון

הערות:

1. לעיתים אין התאמה בין הבניין לבין תבנית שם הפעולה שהיינו מצפים לה, למשל: שם הפעולה של הפועל נְרָשָׁם (בבניין נפעל) הוא הַרְשָׁמָה (במשקל הַקְטָלָה, הנגזר בדרך כלל מפעלים בבניין הַפְעִיל). דוגמה נוספת לחוסר התאמה: שם הפעולה של הפועל שָׁרַד (בבניין קל) הוא הַשְׁרָדוֹת (במשקל הַקְטָלוֹת, השייך לבניין נפעל).

2. משמעותו של שם פעולה הוא היותו שם פעולה, ולכן כאשר אנו מתבקשים לציין את משמעותו של שם הפעולה נכתוב: שם פעולה. להלן שתי שאלות לדוגמה:

שאלה א: מהי המשמעות המשותפת לשמות תְּפִיֶּרֶה, הַחֲלָטָה והַתְּקַפְּלוֹת?

תשובה: שמות פעולה.

שאלה ב: איזה שם מבין השמות שלפניך יוצא דופן מבחינת המשמעות שלו? הסבר.

מְבַרֵּג, מְקַדְּחָה, תִּקּוּן, מְבַרְּשֵׁת

תשובה: תיקון הוא היוצא דופן מבחינת המשמעות. המשמעות של תיקון היא שם פעולה, ואילו משמעותם של שאר השמות היא כלים ומכשירים.

ט ב ל ה מ ס כ מ ת

מנ"ן	קטל	דולאנות שכדאי לזכור
קל	קְטִילָה	שְׁמִירָה
	קְטָלָה	דְּאָגָה
	קְטָלָה	גְּנָבָה
נפעל	הַקְטָלוֹת	הַצְמָדוֹת
	נְקַטְלוֹת	נְפָרְדוֹת
הפעיל	הַקְטָלָה	הַבְחָנָה
	אַקְטָלָה	אַבְחָנָה
	הַקְטִיל	הַסְבֵּר
פיעל	קְטוּל	בְּקוּשׁ
	קְטָלָה	בְּקִשָּׁה
התפעל	הַתְּקַטְּלוֹת	הַתְּרַגְּשׁוֹת